

kultura kao način života

dragan koković

Kultura kao način života, koncepcija koja podrazumeva, odnosno uključuje celinu društvenog i individualnog života čoveka, proizilazi iz svakodnevnog života. Zato kritika te svakodnevnice, a Božović je već odavno zaplovio u te vode svojim ranijim knjigama i radovima, predstavlja samo produžetak, logički sled razmišljanja ovog autora. Težnja za promenom, kritika duha pasivnosti i nekreativne situacije, razmišljanje o podeljenom čoveku bez samog sebe i iznalaženje puteva za njegovu ponovnu sintezu, problemi ljudskog komuniciranja i jezika, kritika obrazovanja bez dijalektike, protivrečnosti u epohi robno-novčaninog odnosa, razmišljanja o savremenim urbanim problemima, masovnoj kulturi filozofiji palanke, sve su to nedoumice koje Božović pokušava rešiti imajući pri tom na umu čoveka i njegovu ljudsku situaciju.

Kao i u svojim ranijim radovima (*Metamorfoza igre*, a posebno u *Iskušenjima slobodnog vremena*), autor upozorava da se gubi iz vida kako će nestvaralački karakter rada stvoriti objektivne i subjektivne uslove da čovek bude otuđen u svim aspektima življenja, jer otuđen rad dikтира otuđenje u oblasti slobodnog vremena. Zato sfera rada, humanitovanje rada, oko koga su koncentrisane sve druge delatnosti, predstavlja osnov za razrešavanje ove dihotomije; mnoge nade koje su polagane u slobodnovremenske aktivnosti su izneverene, jer »dokolica gine zajedno s radom«.

Kritikujući duh pasivnosti, Božović ističe da će čovek lišen aktivnog života i stvaralačkog napora dovesti u pitanje svoju duhovnu i psihofizičku ravnotežu. Prilagođavanje kao *savršena adaptacija*, nekritičko identifikovanje s postojećim vrednostima i uzorima, potpuna saglasnost redom reifikovanih društveno-kulturnih sistema, zapravo je nestvaralački čin koji žrtvuje stvaralačku individualnost i istraživačku nepodmitljivost. U okviru toga govori se o *konfliktnom, beskonfliktnom, superitelektualnom i racionalnom* načinu angažovanja. Kritika pragmatizma, nametnute krute podele rada, koja dovodi do parcijalnosti i deljenja čoveka (jer, s podelom rada deli se i čovek), kritika racionalnosti i utilitarizma, koji izranjaju iz duha i prakse naučno-tehničke revolucije, jednom rečju je kritika savremenog otuđenog načina života.

Posebno se ističe da kriza sporazumevanja, »zagađivanje jezika«, dijalektski i književni standardi, birokratski govor i govor marginalnih društvenih grupa, jezik nauka i jezik svakodnevlja, jezičko ujedinjavanje i sterilno kanoniziranje jezika, koje je naročito karakteristično za urbane sredine i sve one u kojima su procesi industrijalizacije i agresivne masovne kulture nametnuli duh homogenizacije« (str. 31).

S pravom se zaključuje da tome doprinose sredstva javnog opštenja i masovnih komunikacija sa svojom »veštačkom jezičkom standardizacijom«, kao i naglašavanje da ne treba zaobići jezik birokratskih struktura (pre bi smo rekli verbokratskih) savremenog društva, jezik kojim se ne iskazuje već vešto skriva istina. Deformacije jezika ukazuju na krizu međuljudskih odnosa i krizu same čovekove egzistencije, njegovu sopstvenu krizu. Zato pretpostavka za kritiku jezika jeste kritika ljudske svakodnevnice, »jer je svakodnevni (govorni) jezik homogeni medijum svakodnevnog mišljenja, koji homogenizuje njegove heterogene sfere« (A. Heler, str. 272).

Obrazovanje bez dijalektike je odeljan pisan s posebnim nadahnućem. Pošto je konstatovao da koncepcija Komenskog o potrebi obrazovanja svih u svemu i svestrano deluje kao utopija, autor se kritički i s dosta argumenata odnosi prema specijalističkom saznanju. »I ma koliko bio dalekosežan domet specijalističkog saznanja, njega prate ograničenja društvene podele rada i društvenih odnosa. Sa razlogom je zapaženo da se kod specijalista često sveukupnost života žrtvuje u ime *fragmentarnog* osvajanja (R. B.) neke fragmentarne životne mogućnosti. Zato se pledira za povezivanje znanja i uže specijalizacije s opštom kulturom, s najširim obrazovanjem koje bi prevazišlo jednostranost profesije, a to se, po mišljenju Božovića, može postići »sjeđinjavanjem polja srodnih nauka«. To je pravi put za negiranje fragmentarnost.

Problemi urbane sredine, model grada »koji komplikuje ljudske i društvene odnose«, jer urbanisti imaju smela tehnička rešenja, ali često ni minimum ljudskih rešenja, pisac takođe dotiče u ovoj knjizi. S obzirom na to da je grad situiranje društvenih odnosa u prostoru, ili »projekcija društvenih odnosa na tle« (Lefevr), osnovno pitanje je: kako usaglasiti praksu urbanizma s humanim uslovima? Bez vlastitog socijalnog prostora, bez vlastite *životnosti*, samo s ambijentima za zadovoljenje primarnih potreba, naselja postaju velika spavališta i prostori društveno-krnjih egzistencija kojima privatizacija postaje dominantni stil života. Zato se naglašava da društvena vrednost slobodnog prostora ne može egzistirati bez zelenih površina, bez izgradnje institucija za kulturu i razonodu. Besmisleno je stvarati džino-

vski ljudski prostor gradske sredine bez institucija za rekreaciju i sportskih objekata.

»Stvaranje adekvatnih uslova za ljudsko zajedništvo u savremenom gradu podrazumevalo bi ponovno definisanje ljudskog sveta i uslova kolektivnog života. U tim vizijama ne bi se smele zapostaviti čovekove individualno-psihološke i stvaralačke osobnosti, a naročito ne njegove težnje za samopotvrđivanjem i samosvojnošću«.

Veoma je interesantno piščevo zapažanje da agresivno vezivanje za kičerski izlog (B. R.) *svoga stana* sprečava čoveka da ostvari celovitu komunikaciju sa svetom i vrednostima. Kako je i za grad karakterističan kapital — odnos, autor zaključuje »da ako bi se redukovali sivi *homogeni prostori*, ako bi se umaklo duhu profita i izbegao degradirani racionalitet — to bi bio dobar početak. Takođe se ne zaboravljaju »mesta slobodnog vremena«, odnosno urbanistički aspekti slobodnog vremena, koje može biti socijalno-integrativni i kohezivni sistem, ali ne s mašinerijom u kojoj je bogatstvo doživljaja audio-vizuelno i manipulativno, već s domenom u kome će i slobodno vreme biti povezano s vrednostima kulture.

Pisac je za *omasovljenu* kulturu (kult-ura), ali i pored svih pozitivnih svojstava koje je afirmisala *masovna* kultura — jer je ona najdemokratskija kultura do današnjih dana — upozorava na »mehanizam njene dirigovanosti«, na takozvane stereotipičnosti«, na osrednji tip života, dakle prosečnosti.

Božović je osvedočeni realni kritičar televizije. I u ovoj knjizi nije je zaobišao. Svestan činjenice da je televizija zauzela značajno mesto za »trpezom« i da se može govoriti o posebnom televizijskom vremenu, on se kritički odnosi prema *blenulitusu* kod koga postoji mogućnost da se sopstvena slika o svetu zamera televizijskom, mehaničkom slikom. Takođe se naglašava da ona može delovati kao *društveni narkotik*, naročito u sredinama u kojima se oseća nedostatak obrazovanja i kritičkog mišljenja. Nisu izostavljene nedoumice koje izazivaju šund, pomnografija, industrija svesti, odnosno težnja da se pronikne u tuđe afektivne doživljaje, o čemu je tako vispreno pisao i Vans Parkard.

Pitanje potreba, pogotovu njihova hijerarhija, u kojoj su često prisutni zabluda i subjektivizam takođe je predmet razmatranja. S pravom se konstatuje da su naporu naučnika za fiksiranjem opštevažeće, apsolutne i relativne potrebe osuđeni na propast već samim tim što ne polaze od sintetizovanih saznanja o čoveku i svetu u kome on živi. Pažljivom analizom može se utvrditi dijalektička uslovljenost deformacije ljudskih potreba, defamacijom same čovekove egzistencije, načinom njegove materijalne proizvodnje i njegovim društvenim položajem. Razgovor o hijerarhiji ljudskih potreba ne bi imao smisla ako se ne bi vodio u neposrednoj vezi sa sistemom vrednosti, odnosno sa svim onim što pripada čovekovo generičkoj suštini. Naravno, Božović ima u vidu *ljudske potrebe*, a ne *potrebe ljudi*, koje mogu biti otuđene, manipulativne i samo kvantitativno merljive.

Umetnost i ideološki pragmatizam je posebno poglavlje u kome se govori o nesporazumima koji se često javljaju zbog toga »što su protagonisti ideološkog pragmatizma nemoćni da objasne veze između stvarnosti i njenog umetničkog dela«.

Komercijalizacija umetnosti, umetničke vrednosti u robno-novčaninim odnosima, nedoumica je koju autor pokušava razrešiti, jer zamke komercijalizma i nedoumice robno-novčaninog odnosa su karakteristične i za našu svakodnevicu.

Na kraju treba istaći da je osnovna autorova intencija povratka kulture kao posebne delatnosti čovekovo integralnoj praksi, da bi ona, pored ostalog, postala sadržaj društvenih i proizvodnih odnosa, da bi označila punu humanizaciju individue i društva. Vraćanje kulture u sam rad, promenom suštine radno-proizvodne prakse, mora ostati zadatak svih društvenih snaga, jer bez takve revitalizacije kulture nema opšte ljudske i opšte kulturne emancipacije, nema stvarnog oslobađanja rada i istinskih ljudskih potreba. To je, u stvari, proces prevazilaženja radikalne suprotstavljenosti materijalne i duhovne proizvodnje. U samom procesu rada treba da se jedine materijalno i duhovno. To je istinski put ka celovitoj slici o kulturi — kulturi kao načinu života.

Treba istaći da je ova zanimljiva studija dobrodošla svima onima koji se bave kulturnim fenomenima. U ovoj knjizi korisne informacije naći će mnogi užu specijalisti, ali i svi oni koji se bave širim problemima transformacije društva i kulture. Značajna su i zanimljiva autorova razmatranja kojim završava svoj rad i upućuje na nova razmišljanja. Jer, nedoumice oko kulture bile su, ostle i biće.

* Napomena: Uz knjigu Ratka Božovića *Nedoumice (oko kulture)*, Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica 1978.